

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ronald de Vaux O. P. Das Alte Testament und seine Lebensordnungen I. Übertragung aus dem Französischen von L. Hollerbach. Herder. Freiburg-Wien. 1960. S. 363.

Τὸ μετὰ χειρᾶς σύγγραμμα εἶναι μετάφρασις φιλοπονηθεῖσα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ πρωτοτύπου τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον *Les institutions de l' Ancien Testament* περισπουδάστου ἔργου τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις γνωστῆς ρωμαιοκαθολικῆς *École Biblique*, πατρὸς R. de Vaux, ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων τῆς ἐποχῆς ἡμῶν ἐρευνητῶν τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς Παλαιστίνης, διαδόχου τοῦ Lagrange καὶ τοῦ Vincent, γνωστοτάτου ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς *S. Bible de Jérusalem*, ἧς ὑπῆρξε πρωταγωνιστὴς καὶ ἐμψυχωτῆς, ὡς καὶ ἐκ τῶν παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν ἀρχαιολογικῶν του ἐρευνῶν. Πρόκειται δὲ περὶ εἶδους Βιβλικῆς Ἀρχαιολογίας, ἧς ὁ παρῶν I τόμος σύγκειται ἐκ τριῶν τμημάτων. Ἐν τῷ π ρ ὡ τ οῦ τ οῦ τ οῦ ἐξετάζεται γενικῶς ἡ ἐν τῷ Ἰσραὴλ συνέχισις τοῦ παλαιότερου νομαδικοῦ καὶ ἡμινομαδικοῦ βίου (σ. 17-44), ἐν τῷ δ ε υ τ ε ρ οῦ ὁ οικογενειακὸς βίος (σ. 45-110) καὶ ἐν τῷ τ ρ ῖ τ οῦ οἱ Θεσμοὶ καὶ οἱ νόμοι τοῦ λαοῦ τῆς Π. Διαθήκης (σ. 111-336), μεθ' ὃ ἐπακολουθεῖ πλουσιωτάτη βιβλιογραφία (σ. 337-363). Ὁ δὲ ἀναμενόμενος II τόμος προώριστα διὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ βίου τοῦ λαοῦ τούτου. Ὁ συγγραφεὺς ὀρμώμενος ἐκ τῆς διαπιστώσεώς του, ὅτι «τὰ πάντα ἔχουσι σημασίαν ἐν τῷ ἱερῷ παρελθόντι τοῦ περιουσίου λαοῦ, διότι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ζωντανὸς καὶ τὸν αἰσθανόμεθα ἐνεργότερον, ὅταν τὸν ἀκούωμεν ἐν τῷ ζωντανῷ περιβάλλοντι, ἐν τῷ ὁποίῳ λαλεῖται, προσπαθεῖ καὶ ἐπιτυγχάνει ἱκανοποιητικῶς νὰ ζωοποιήσῃ τὸν κόσμον τοῦ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς, πολιτικαῖς, οικονομικαῖς καὶ νομικαῖς σχέσεσι καὶ ἐν τοῖς διαφόροις θεσμοῖς αὐτοῦ, ἐξετάζων ταῦτα πάντα ἐντὸς τοῦ πολιτιστικοῦ καὶ οικονομικοῦ περιβάλλοντος τῶν γειτονικῶν λαῶν. Ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ πλουσίου ὕλικου του ὁ συγγραφεὺς ἔχει μὲν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ὑπάρχουσαν πλουσιωτάτην βιβλιογραφίαν, ἀλλ' ὅμως στηρίζεται καὶ ἐπὶ ἰδίῳ αὐτοῦ ἐρευνῶν ἀρχαιολογικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἐξηγητικῶν πρὸ παντὸς μὲν τῆς Γραφῆς, καὶ ἰδίᾳ τῆς Π.Δ., ἔπειτα δὲ καὶ τῶν πηγῶν τῶν ἄλλων λαῶν τῆς παλαιᾶς Ἀνατολῆς, τῶν ὁποίων τέλος κάτοχος τυγχάνει καὶ ἐπὶ τούτοις στηρίζεται καὶ ἐπὶ τῆς μελέτης τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν τῶν σημερινῶν κατοικῶν τῆς Παλαιστίνης, ἃς ἐξ ἰδίας καὶ δὴ καὶ μακρᾶς προσωπικῆς πείρας γινώσκει. Τοῦτο πιστοποιεῖ ὁ ἔμπειρος ἀναγνώστης ἀνὰ πᾶν βῆμα ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ βιβλίου τούτου, τὸ ὁποῖον, συντεταγμένον μετὰ μεθοδικότητος καὶ εὐθυκρίσιας καὶ σαφηνείας καὶ χάριτος γαλατικῆς ἐπανθούσης καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ μεταφράσει, ἀναγινώσκειται ἀπλήστως. Τῆς Βιβλικῆς Ἀρχαιολογίας ἀνηκούσης, ὡς γνωστῶν, εἰς τὸν κλάδον τῶν βοηθητικῶν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς ἐπιστημῶν καὶ τοῦ κύρους τοῦ συγγραφέως τοῦ ἔργου ὄντος γενικῶς ἀνεγνωρισμένου ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ, τῷ τε θεολογικῷ καὶ τῷ ἀρχαιολογικῷ καὶ ἱστορικῷ, εἶναι προφανῆς καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἢ σπουδαιότης αὐτοῦ, οὐ μόνον διὰ τὸν θεολόγον, ἀλλὰ καὶ διὰ πάντα ἐνδιαφερόμενον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς παλαιᾶς ἑλλάδος Ἀνατολῆς, σπουδαιότης πιστοποιουμένη καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐκ τῆς μελέτης αὐτοῦ, παρὰ τινὰς ἐπιφυλάξεις, ἃς δύναται νὰ ἔχη ἐν διαφόροις σημείοις ὁ ὀρθόδοξος ἀναγνώστης. Ἄς εὐχηθῶμεν καὶ ἃς ἐλπίζωμεν, ὅτι δὲν θὰ βραδύνη ἡ δημοσίευσις καὶ τοῦ II τόμου.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἀρχιμανδρ. Ἰωήλ Γιαννακοπούλου, Ἡ παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Οἱ. Κείμενον, ἐρμηνευτικὴ παράφρασις, σχόλια, προβλήματα, χάρται, Τόμος Α'. Ἡ Γένεσις. Β' ἔκδοσις ἐπιτηχημένη καὶ βελτιωμένη. Ἐν Ἀθήναις 1960. Σελ. 460. Τόμος ΙΗ'. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας. Ἐν Ἀθήναις 1960. Σελ. 447.

Εἶναι ἐν πρώτοις πολὺ εὐχάριστον, ὅτι ἡ φιλότιμος καὶ ὄραια, ὅσον καὶ ἡρωϊκὴ προσπάθεια ἐνὸς ἐπαρχιώτου, ἀλλ' ἐμπνευσμένου καὶ γλωσσομαθοῦς καὶ φιλοπονωτάτου θεολόγου κληρικοῦ συνεχίζεται ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς τὰ προφητικὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης. Ἰδιαίτερος δὲ καὶ διττῶς εὐχάριστον εἶναι, ὅτι ἐκδίδεται εἰς β' ἔκδοσιν ἡ ἐρμηνεία τοῦ βασιλικωτάτου βιβλίου τῆς Π.Δ., τῆς Γενέσεως, ἐπιτηχημένη κατὰ 130 ὄλας σελίδας καὶ βελτιωμένη ἐν ἄλλοις τε σημείοις καὶ διὰ τῆς ἐν τῷ παραρτήματι προσθήκης δύο κεφαλαίων, ἐνὸς περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας καὶ θεοπνευστίας τῆς Π.Δ. ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τῶν σκέψεων τοῦ Pascal, κεφαλαίου συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, καὶ ἐτέρου περὶ τῆς μωσαϊκότητος τοῦ Πεντατεύχου συνταχθέντος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἡμετέρας «Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Π.Δ.», ὑπὸ τοῦ θεολόγου ἀρχιμανδρ. κ. Χρυσοστόμου Παπασιανοπούλου, νῦν ἱεροποστόλου ἐν Οὐγκράντᾳ τῆς Ἀφρικῆς. Εἶναι δὲ τοῦτο διττῶς, ὡς εἴπομεν, εὐχάριστον, ἀκόμη δὲ καὶ παρήγορον α) διότι ἡ β' ἔκδοσις σημαίνει ἐξάντλησιν τῆς πρώτης, ἀρα δίψαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διὰ τὴν μελέτην τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ β') διότι ἡ νέα ἔκδοσις ἐμφανίζεται ἐπιτηχημένη καὶ βελτιωμένη ἐπὶ τῇ βάσει συμπληρωματικῶν μελετῶν.—Ὁ ΙΗ' τόμος τῆς ἐρμηνευτικῆς ταύτης σειρᾶς τοῦ πατρὸς Ἰωήλ, ἀφιερωμένος εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, περιλαμβάνει γενικὴν εἰσαγωγὴν περὶ προφητῶν καὶ προφητείας (σ. 3-12) καὶ εἰδικὴν εἰσαγωγὴν περὶ τοῦ Ἡσαίου καὶ τοῦ προφητικοῦ τοῦ βιβλίου, (σ. 13-20), μεθ' ἧς ἐπακολουθοῦσιν ἐρμηνευτικὴ παράφρασις τοῦ βιβλίου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Οἱ, ἐπισήμου Βίβλου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ σχόλια ἐπὶ τῇ βάσει συγχρόνων ὑπομνημάτων καὶ ἑλληνικῶν πατερικῶν, ὧν αἱ κυριωτέρας γινώμει παρατίθενται, ὡς καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις βιβλίοις, αὐτολεξεί. Ἰσχύει δὲ καὶ περὶ τῆς ἐρμηνείας ἀμφοτέρων τῶν σπουδαιότατων τούτων βιβλίων τῆς Π.Δ., ὅτι ἐλέγχθη καὶ περὶ τῶν προηγουμένων τόμων αὐτῆς, ὅτι δὲν ἀποβλέπει αὐτὴ εἰς ἄλλον τινὰ σκοπὸν, εἰμὴ εἰς «τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν ὅχι μόνον τοῦ ἱεροῦ κλήρου, ἀλλὰ καὶ τοῦ φιλοχρίστου ἑλληνικοῦ λαοῦ», ἐφ' ᾧ καὶ πολλὴ ὀφείλεται εἰς αὐτὸν εὐγνωμοσύνη, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ ὀλίγων μόνον βιβλίων τῆς Π.Δ. ὑπάρχουσιν ἐρμηνεῖαι, εἴτε ἐπιστημονικαὶ εἴτε πρακτικαί.

II. I. ΜΙΡΑΊΣΙΩΤΗΣ

Emil Brunner, Dogmatik III. Die Lehre von der Kirche, vom Glauben und von der Vollendung, Zwingli Verlag. Zürich. 1960. Σελ. 503.

Διὰ τοῦ παρόντος ΙΙΙ τόμου, δημοσιευμένου μετὰ δεκαετῆ διακοπῆν, διὰ λόγους ἐκτιθεμένους ἐν τῷ προλόγῳ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, συμπληροῦται ἡ σπουδαιότητὴ Δογματικῆ τοῦ γνωστοῦ μεγάλου Ἑλβετοῦ θεολόγου κ. Emil Brunner, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ζυρίχης. Ἀσχοληθέντες ἐν καιρῷ ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων περὶ τὸ περιεχόμενον τῶν δύο πρώτων τόμων τοῦ ἔργου (1946 καὶ 1950), ἐρχόμεθα εὐχαρίστως νὰ βιβλιογραφήσωμεν τὸ σπουδαιότατον περιεχόμενον τοῦ τελευταίου τούτου τόμου, ἔνθα ἐκτίθεται κατὰ πρωτότυπον τρόπον ἡ περὶ Ἐκκλησίας, πίστεως καὶ ἐσχάτων προτεσταντικῆς διδασκαλίας ὑπὸ ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστάτων ἐμπροσώπων τῆς λεγομένης Διαλεκτικῆς καὶ ὅλης τῆς Προτεσταντ. Θεολογίας, ἱσταμένου μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχομένων στρατοπέδων αὐτῆς, τοῦ Karl Barth, σημασιφόρου τοῦ Objectivismus, ἀφ' ἑνός, καὶ τοῦ Rud. Bultmann, σημασιφόρου τοῦ Subjectivismus, ἀφ' ἐτέρου. Ἀκριβῶς δὲ ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ ἀποσαφηνίζεται πληρέστερον ἢ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων κατευθύνσεων μεσάζουσα στάσις τοῦ κ. Brunner.

Ἡ μὲν ἐκκλησιολογία τοῦ συγγραφέως ἐκτίθεται ἐν 9 κεφαλαίοις (σ. 17-158: Ἐκκλησία καὶ ἅγιον Πνεῦμα, βάσις καὶ φύσις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἀρχέγονος Ἐκκλησία καὶ ἡ παύλειος ἰδέα περὶ Ἐκκλησίας, ἡ ἐξέλιξις τῆς Ecclesia εἰς Kirche*, ἐπιβραδυντικὰ σημεῖα τῆς ἐξελίξεως καὶ προσπάθειαι ἀποκαταστάσεως τῆς ἐκκλησίας, ἡ Kirche ὡς ὄργανον καὶ φορεὺς τῆς Ecclesia, ἡ κρίσις τῆς Ἐκκλησίας ἐν Εὐρώπῃ, ἡ ἀναζητήσεις νέας μορφῆς Ἐκκλησίας, τὰ γνωρίσματα τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ Ἀποστολικὸν σύμβολον). Ἡ δὲ περὶ πίστewος διδασκαλία αὐτοῦ ἀναπτύσσεται ἐν 15 κεφαλαίοις (σελ. 159-378: Ἡ Ἐκκλησία ὡς προϋπόθεσις τῆς πίστεως, πίστις καὶ ἀπιστία, πίστις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ γνωστοῦ Ἰσραηλῆτου θεολόγου Martin Buber, ἡ παρεξήγησις τῆς πίστεως, ἡ τελεία μορφή τῆς πίστεως, ἡ περὶ δικαιοσύνης χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὀρθὴ βιβλικὴ πίστις, πίστις καὶ γνώσις, ἡ ἀναγέννησις ὡς ἰδιαιτέρα ἐποψίς τῆς δικαιοσύνης, ἡ μετάνοια, ὁ ἀγιασμός, ἡ ἐντολή τῆς ἀγάπης καὶ ὁ νόμος, ὁ χριστιανὸς ἐν τῷ κόσμῳ, θεολογία τῆς προσευχῆς). Τέλος ἡ Ἐσχολογία, ἣν ὁ σ. χαρακτηρίζει ὡς «τελείωσιν τῆς αὐτοανακωινώσεως τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ αἰωνιότητι», ἐκτίθεται ἐν 11 κεφαλαίοις (σ. 379-498: Ἡ πίστις ὡς ἐλπίς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δῆθεν ἀπομυθολογημένην ὑπὸ τοῦ Bultmann ἐσχολογίαν, ἀντιρρήσεις τῆς ἀπιστίας κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἐλπίδος, βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ αἰώνιος ζωή, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς νόημα καὶ σκοπὸς τῆς ἱστορίας, τὸ χριστιανικὸν νόημα τῆς αἰωνιότητος, τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου, «ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι», ἡ ἔνδοξος β' παρουσία τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπομυθολογητικὴν προσπάθειαν τοῦ Bultmann, ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, γενικὴ ἀποκαταλλαγή καὶ γενικὴ κρίσις, τελείωσις). Ἐπισυνάπτεται συντετημένως πῖναξ ὀνομάτων, ἐξωβιβλικῶν κυρίων ὀνομάτων (σ. 501-3), ἀφ' οἷς ἐν βραχυτάτῳ ἐπιμέτρῳ ὁ σ. ἐδικαιολογήθη, ὡς ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς υἱείας του, δι' ἄλλας τε παραλείψεις τοῦ παρόντος τόμου καὶ διὰ τὴν παραίτησιν ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐπεξεργασίας τῆς ἐσχολογίας αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς ὁποίας ἀναγκάζεται νὰ παραπέμψῃ εἰς τὴν ἐν ἔτει 1953 δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν του Das Ewige als Zukunft und Gegenwart. Παρὰ δὲ τὰς παραλείψεις ταύτας καὶ παρὰ τὸν ἐξ οἰκογενειακῶν ἀτυχημάτων σοβαρὸν κλονισμὸν τῆς υἱείας του κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν, καὶ δὴ καὶ παρὰ τὰς διαφορὰς τῆς πίστεως καὶ τῶν ἀντιλήψεων, αἵτινες χωρίζουσι μάλιστα τὸν ὀρθόδοξον θεολόγον ἀπὸ τῶν τοῦ ἐπιφανεστάτου διαμαρτυρομένου θεολόγου, ὁμολογητέον, ὅτι ἀποτελεῖ καὶ ὁ παρὼν III τόμος τῆς Δογματικῆς του βαθυστόχαστον καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν σπουδαίωτατον βοήθημα διὰ τὴν μελέτην τῶν μετὰ λεπτοτάτης σιέφως, κριτικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ βαθείας πίστεως καὶ πνευματικότητος καὶ πρωτοτυπίας καὶ πλήρους ἐνημερότητος περὶ τὰς κατευθύνσεις τῆς συγχρόνου προτεσταντικῆς γερμανικῆς θεολογίας καὶ εἰλικρινείας καὶ δὴ καὶ σαφηνείας ἀναπτυσσομένων ἐν αὐτῷ θεμελιωδῶν θεμάτων τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Χαρακτηριστικὴ τῆς πεπαρησιασμένης εἰλικρινείας τοῦ οἴκοθεν καλβινιστοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ ἀναγνώρισις οὐ μόνον τῶν σφαλμάτων τοῦ Καλβίνου καὶ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Λουθήρου, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν πρὸς αὐτὸν ἐν πολλοῖς ἀντιφρονούντων διαλεκτικῶν θεολόγων Bultmann, Gogarten καὶ μάλιστα τοῦ Karl Barth, ὃν ἀναγνωρίζει ὡς «προφητικὸν ἄνδρα» καὶ ὡς «einen mächtigen, vehementen und genialen Geist», καὶ δὴ καὶ τῶν φαεινῶν σημείων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς καὶ μάλιστα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, παρ' ὅλην τὴν ἀτελεστάτην γνώσιν αὐτῆς. Οὕτω π.χ. ἀναγνωρίζει, τὰς πρὸς τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν ὑπηρεσίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τὴν εὐρύτητα τοῦ

* Ecclesia εἶναι κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ ἐκκλησία τῆς Κ. Διαθήκης, ἀφ' ἧς ἀντιδιαστέλλεται ὑπ' αὐτοῦ ἡ ἐξ ἐκείνης ἐξελιχθεῖσα καθολικὴ Ἐκκλησία, μεθ' ἧς συνδέονται καὶ αἱ προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι.

κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ τὴν ἀφομοιωτικὴν δυνάμιν ἀγαθῶν στοιχείων καὶ τὴν ἔντονον στροφὴν αὐτῆς πρὸς τὴν Βίβλον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Τῆς δὲ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀνομολογεῖ τὴν *grosso modo* ἐμμονὴν αὐτῆς εἰς τὰς γραμμὰς καὶ τὰς παραδόσεις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὴν μεστὴν ἀνδρεία ἀντιμετώπισιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν τῶν λαῶν τῆς, τὴν ἐν αὐτῇ σημασίαν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἀσκητικὸν τῆς πνεύμα καὶ τὴν πνευματικότητα καὶ τὸν δραματικὸν χαρακτῆρα τῆς λειτουργίας τῆς. Βεβαίως ὁ συγγραφεὺς, πιστὸς εἰς τὸ προτεσταντικὸν ἀξίωμα τῆς ἐλευθέρας ἀπὸ πάσης παραδόσεως καὶ ἐκκλησιαστικῆς δεσμεύσεως οἰκειώσεως τοῦ βιβλικοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς τὸ δόγμα τῆς *Reformatio semper reformanda*, δὲν ἀναγνωρίζει οὐδεμίαν Ἐκκλησίαν ὡς τὴν πραγματικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης, καθιστᾷ ἕμως προσεκτικώτερον καὶ ὀξυδερκέστερον τὸν ὀρθόδοξον θεολόγον εἰς τὰς μετὰ τῶν προτεσταντῶν συζητήσεις του, μάλιστα ἐν τῷ βασικῷ ἐπὶ τάπητος θέματος τῆς Ἐκκλησίας καὶ προσανατολίζει αὐτὸν ἀρκούντως εἰς τὰ σημερινὰ ρεύματα τῆς προτεσταντικῆς θεολογίας, ἰδίᾳ ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ.

Διὰ πάντας τοὺς λόγους τούτους συνιστῶμεν καὶ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους θεολόγους τὴν προσεκτικὴν μελέτην τοῦ μεγάλου τούτου δογματικοῦ ἔργου τοῦ κ. Brunner, μελέτην γινόμενῃ ἐν τῷ πνεύματι τῶν χρυσῶν παραγγελιῶν τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν «πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε» καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου ἐν τῇ «Παραίνεσι πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῦντο λόγων».

Π. Ι. ΜΙΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Sources Chrétiennes. Τεύχη 68. 69. Marius Victorinus, Traités théologiques sur la Trinité. Texte établi par P. Henry, introduction, traduction, notes et commentaires par P. Hadot. Les éditions du Cerf. 1960. Σελ. 1168.

Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς πρώτης συγγραμμένης κριτικῆς ἐκδόσεως, ἐφωδιασμένης διὰ εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων καὶ μεταφράσεως γαλλικῆς, τῶν περὶ Τριάδος θεολογικῶν πραγματειῶν τοῦ περιφήμου ἐν Ρώμῃ ρήτορος Μαρίου Βικτωρίνου, ἀσπασθέντος τὴν χριστιανικὴν πίστιν περὶ τὸ 350, τὰς περὶ τοῦ ὁποίου παλαιοτάτας μαρτυρίας ὀφείλομεν εἰς τὸν Ἀύγουστίνον (Ἐξομολογήσεις VIII 2, 3) καὶ τὸν Ἱερώνυμον (De Viris illustr. 101). Τῶν πραγματειῶν τούτων, αἵτινες εἶναι ἀρκούντως ἐνδιαφέρουσαι εἰς τε τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἰδίᾳ τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, τῆς μὲν κριτικῆς ἐκδόσεως ἐπεμελήθη ὁ ἐπιφανὴς φιλόλογος κ. Henry, τὴν δὲ ἀξιόλογον εἰσαγωγὴν καὶ τὰ σχόλια ἐφελόπησεν ὁ κ. P. Hadot.

Π. Ι. Μ.

Sources Chrétiennes. Τεύχ. 70. Clément d'Alexandrie, Le Pédagogue I. 1960. Σελ. 304.

Εὐχαρίστως χαιρετίζομεν ἐνταῦθα τὴν ἐπάνοδον τῆς λαμπρᾶς ταύτης πατρολογικῆς σειρᾶς εἰς τὰ ἔργα τοῦ ἐπιφανοῦς ἑλληνος θεολόγου τοῦ β' αἰῶνος καὶ δὴ καὶ εἰς τὸν ἀπὸ πάσης ἐπόψεως περιπούδαστον «Παιδαγωγὸν» αὐτοῦ, εἰς τὸ α' βιβλίον τοῦ ὁποίου ἀφιερῶνται τὸ μετὰ χεῖρας τεύχος, φιλοπονηθὲν διὰ τῆς συνεργασίας τῶν γνωστῶν καθηγητῶν τῆς Σορβόννης κ. κ. Henri-Irénéee Marrou καὶ Marguerite Harl. Παρατίθεται τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον κριτικῶς κεκαθαρμένον μετ' εἰσαγωγῆς καὶ σχολίων τοῦ πρώτου καὶ μεταφράσεως τῆς δευτέρας.

Π. Ι. Μ.

Μεθοδίου Κοντοστάνου, Μητροπολίτου Κερκύρας. Τελετουργικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τόμος Α'. Ἐν Κερκύρα 1958. Σελ. 287.

Ἐν τῷ μετὰ χειράς Α' τόμῳ τῆς Τελετουργικῆς του ὀσβασιμώτατος καὶ φιλοπονώτατος συγγραφεύς, ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς παρατηρουμένας παρ' ἡμῖν διαφορὰς ἔν τε τῇ διατυπώσει καὶ τῇ τελέσει τῶν διαφόρων ἱερῶν τελετῶν τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, ὀφειλομένας εἰς τε ἀτόπους διορθώσεις «αὐτεπαγγέλτων διορθωτῶν, αὐτονομισμένων ὡς ἄρμοδιῶν», καὶ εἰς ἄλλας ἀσβασιμῶν διαφορῶν τελετουργῶν, ἔν ἀγνοίᾳ τῶν ἄρμοδιῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, καὶ ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀποκατάστασιν πειθαρχίας καὶ τάξεως καὶ τὴν ὑποβοήθησιν τοῦ χριστεπωνύμου πληρώματος πρὸς «ψυχικὴν ἀνάστασιν καὶ ἔξαρσιν», πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς Τελετουργικῆς, ἣν ἐδίδαξεν ἐπὶ τινὰ ἔτη ἔν τῇ Ριζαρείῳ Σχολῇ, προτίθεται ἔν τῷ μετὰ χειράς ἔργῳ, πρῶτω εἰς τὸ εἶδος του ἔν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ, νὰ παρουσιάσῃ τὸ πόρισμα τῶν ἐρευνῶν του ἔν τε τῇ Ἀγ. Γραφῇ καὶ τοῖς σχετικῶν συγγράμμασι τῶν Πατέρων καὶ δὴ καὶ ἔν τῷ Μεγάλῳ Εὐχολογίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς λειτουργικοῖς βιβλίοις, ὡς καὶ ἔν τῇ λειτουργικῇ πράξει τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τε ἐκδόσεως τοῦ Γοαῖ καὶ πολλῶν χειρογράφων καὶ ἐντύπων ἐκδόσεων ἀποκειμένων ἔν τῇ Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ καὶ τῷ Βυζαντινῷ Μουσείῳ.

Ὁ παρὼν Α' τόμος περιέχει μακρὰν Εἰσαγωγὴν (σελ. 13-77), ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς θείας λατρείας καθ' ὄλου καὶ τῶν τύπων αὐτῆς, περὶ τῶν τελετουργῶν καὶ τῆς Τελετουργικῆς (ὀρισμός, σκοπός, ἀναγκαιότης καὶ πηγῶν) καὶ δύο κύρια μέρη, ἔν μὲν τῷ πρῶτῳ τῶν ὀποίων, τῷ γενικῷ, ἐξετάζονται αἱ ἐπὶ μέρους ἱεραὶ τελεταί, ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος τῆς τελέσεως αὐτῶν, τὰ ἱερά σκεύη καὶ ἄμφια, ὁ συμβολικὸς χαρακτήρ τῶν ἱεροτελεστιῶν τοῦ ἡμερονικτιοῦ καὶ ἡ ἱερά παράδοσις καὶ συνάγονται τὰ γενικὰ πορίσματα (σ. 78-156), ἔν δὲ τῷ εἰδικῷ μέρει (σ. 157-252) ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν μυστηρίων καθ' ὄλου, περὶ τῆς εὐλογίας, περὶ τοῦ θυμιάματος καὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν τοῦ Βαπτίσματος καὶ τοῦ Χρίσματος καὶ τοῦ ἁγίου Μύρου.

Ἐπακολουθεῖ ἡ βιβλιογραφία, πῖναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων καὶ περιεχομένων. Πιστεύομεν, ὅτι διὰ τοῦ πονημάτος τούτου τοῦ σεβ. συγγραφέως, ὀλοκληρουμένου, παρέχεται ἀξιόλογος συμβολὴ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου ἱεροῦ σκοποῦ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως ἔν τῇ ὑπερόχῳ θείᾳ λατρείᾳ τῆς ἡμετέρας ἁγίας Ἐκκλησίας, ἣτις ὀφειλομεν νὰ ὀμολογήσωμεν, ὅτι πολλαχῶς ὑποφέρει καὶ ἀναξιοπαθεῖ ἔν αὐτῇ.

Π. Ι. Μ.

Μητροπολίτου Κυθήρων Μελετίου Γαλανοπούλου. Σύστημα Ἱερᾶς Ἐξομολογητικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1960. Σελ. 572.

Ὁ εὐπαίδευτος καὶ ἀκαταπόνητος ἱεράρχης καὶ συγγραφεύς τοῦ παρόντος περιπουδάστω ἔργου, συνεχίζων τὰς καταβαλλομένας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸς συστηματικώτερον ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τῆς λεπτοτάτης, ἀλλὰ δὲ δυσκολωτάτης διακονίας τῆς ἐξομολογητικῆς, παρέχει ἐνταῦθα συγχρονισμένον σύστημα «Ἐξομολογητικῆς», δηλ. τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως τῆς ἱερᾶς ἐξομολογήσεως. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖται ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς, ἔν ἣ ἐξετάζεται γενικῶς τὸ μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως κατὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ (σ. 3-12), καὶ δύο κυρίων μερῶν. Ἐν τῷ Α' μέρει, τῷ γενικῷ, ἀναπτύσσεται ἀφ' ἑνὸς ἡ ἔνοια τῆς ἁμαρτίας καὶ τὰ εἶδη αὐτῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἔνοια τῆς μετανοίας καθ' ἑαυτὴν (σ. 13-62). Ἐν δὲ τῷ Β' μέρει, τῷ εἰδικῷ, ἀναλύεται τὸ μυστήριον τῆς Ἐξομολογήσεως καθ' ἑαυτὸ (ἀντικείμενον, στάδια, κρίσις, ποιναί, πνευματικῶν πατήρ, ἀπόρητον, ἱερά ἀκολουθία) καὶ ἔν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δέκα ἐντολῶν καὶ διαφόρων εἰδικῶν περιπτώσεων, παρεχομένων καὶ σχετικῶν ὀδηγιῶν πρὸς τοὺς πνευματικούς, γενικωτέρων τε καὶ μερικωτέρων, ἀπηλλαγμένων τοῦ πνεύματος τῆς γνωστῆς

δυτικῆς καζουιστικῆς. Τὸ ἀκροτελευτίον καὶ ἀρκούντως διεξοδικὸν τμήμα τοῦ βιβλίου ἀφιερῶται εἰς τὸ σπουδαιότατον θέμα τῆς ἐξιμολογήσεως τῶν κληρικῶν ἐν πάσαις ταῖς λεπτομερείαις αὐτῆς (σελ. 468-534). Τὸ ἔργον στηρίζεται ἐπὶ πολλῶν μελετῶν τοῦ σεβασμιωτάτου συγγραφέως, κατόχου οὐ μόνον τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῶν ἑλλήνων ἱερῶν πατέρων, ἀλλὰ καὶ τῆς μεταγενεστέρας σχετικῆς ἑλληνικῆς καὶ γερμανικῆς ρωμαιοκαθολικῆς γραμματείας, καὶ δὴ καὶ πλουσίας προσωπικῆς πνευματικῆς πείρας αὐτοῦ, ὡς πνευματικοῦ πατρὸς καὶ ὡς διευθυντοῦ ἐκκλησιαστικῶν σχολῶν, γνώστου δὲ καὶ τῶν ἀσφαλῶν πορισμάτων τῆς ὑγιοῦς ψυχαναλυτικῆς ἐρεύνης. Διὰ πάντας τοὺς λόγους τούτους τὸ παρὸν πόνημα δικαίως ἐνεκρίθη καὶ ἐπηνέθη ὑπὸ τοῦ Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, συστησάσης καὶ τὴν ὑπὸ τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας ἐκδοσιν αὐτοῦ. Οὕτω θὰ ἔχη ὁ ἱερός ἡμῶν κλήρος νέον (μετὰ τὰ σχετικὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Νικοδήμου, τοῦ σεβ. Μητροπολίτου Κῶου Ἐμμ. Καρπαθίου καὶ τοῦ Ἀρχιμ. πατρὸς Μ. Δασκαλάκη) πολύτιμον ὁδηγὸν εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς σπουδαιοτάτης τοῦ πνευματικῆς διακονίας. Εὐχῆς δ' ἔργον θὰ ἦτο, ἐὰν ἐγένετο καὶ βραχεῖα ἐπιτομὴ αὐτοῦ, ὑπὸ μορφήν ἐκλαϊκευτικὴν, οὐ μόνον πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀπλουστέρων πνευματικῶν πατέρων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐποικοδομὴν καὶ τοῦ ποιμνίου.

Π. Ι. Μ.

Π. Ν. Πατριάρχῃ, Ἡ κατηγορικὴ προστακτικὴ τῆς ἐργασίας κατὰ τὸν Ἡσιόδου καὶ ἡ ἀποκορύφωσις αὐτῆς κατὰ τὸν Πλάτωνα. Ἐν Ἀθήναις. 1960. Σελ. 160.

Ἐν τῷ μετὰ χεῖρας ἔργῳ ὁ γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν καὶ περισπουδάστων φιλοσοφικῶν πραγματειῶν συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ διὰ πολλῶν χωρίων καὶ πρωτοτύπων στοχασμῶν, ὅτι «ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῆς κατηγορικῆς προστακτικῆς τῆς ἐργασίας, ὡς αὕτη ἐξαγγέλλεται ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου, ὡς ἀνεπίστανται ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ ὡς ἀποκορυφουῖται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, εἶναι ἀρτιωτέρα καὶ γονιμωτέρα τῆς κατηγορικῆς προστακτικῆς τοῦ Καντίου», «απαρέχει νέαν ὀλοκλήρωσιν καὶ προβολὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου» καὶ ὅτι «διὰ τῆς νέας ταύτης ὀλοκληρώσεως τῆς παιδευτικῆς μορφῆς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου θεμελιούται εὐρύτερος ἀνθρωπισμὸς» «ἀποκορυφούμενος διὰ τῆς κατηγορικῆς προστακτικῆς τῆς ἐργασίας καὶ ἐξικνούμενος μέχρι τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ αἰτίας τῶν ὄντων, τοῦ Θεοῦ».

Π. Ι. Μ.

Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου, Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐν Ἀθήναις 1959. Σελ. 712.

Ἡ ὀγκώδης αὕτη καὶ ἐπαξία τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος τῆς μέχρι τοῦ ἀγριωτάτου ἀνθελληνικοῦ διωγμοῦ τοῦ 1906 εὐάνδρου καὶ ἐθελοντικότητος κατὰ τὸν πολιτισμὸν μητροπόλεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τῆς πόλεως τοῦ Γρηγ. Μαρσαλῆ καὶ ἄλλων ἔθνικῶν εὐεργετῶν ἱστορία εἶναι ἔργον τοῦ κατὰ τὸν Κ. Ἀμαντον ἀκούραστου ἐρευνητοῦ καὶ σπουδαιοτέρου σοφοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολ. Ρωμυλίας» καθηγητοῦ Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου καὶ ἐκδίδεται ἐπιμελεῖα μὲν τοῦ καθηγητοῦ Γ. Α. Μέγα, τῆ γενναϊοδῶρ δὲ δαπάνη εὐγενῶν τέκνων τῆς περιτύστου θρακικῆς πόλεως. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, ὑπερ προλογίζεται, ἐκτὸς τοῦ συγγραφέως, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ἀμάντου καὶ τοῦ νῦν προέδρου τῆς ἑνωσεως τῶν ἐξ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας Ἑλλήνων», διηγήτορου Ἀριστείδου Παπαδάτη, διαιρεῖται εἰς 35 κεφάλαια, ἐν οἷς ἐξετάζεται κατὰ πλάτος ἢ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων σπουδαιότης τῆς πόλεως, ἀνδρθελσεως ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' (342 π.Χ.), ἡ παραγραφία, ἡ ἱστορία καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτῆς μέχρι τοῦ 1940. Λόγω τῆς γνωστῆς συνυφάνσεως τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶναι προφανὴς ἢ καὶ ἐξ ἐπό-

ψεως ἐκκλησιαστικῆς ἱστορικῆς σπουδαιότης τῶν πλείστων κεφαλαίων τοῦ βιβλίου, καὶ δὴ καὶ τῶν περὶ βυζαντινοκρατίας, φραγκοκρατίας, τουρκοκρατίας καὶ βουλγαροκρατίας. Τὸ ἔργον κοσμούμενον ὑπὸ 46 εἰκονογραφημένων πινάκων ἀποτελεῖ ἀπαράγραπτον τίτλον ἔθνικῆς εὐγνωμοσύνης καὶ μνημεῖον ἕσαι οὐ μόνον τοῦ πατριωτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς φιλοπονίας τοῦ ἀειμνήστου συγγραφέως, διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὁποίου πολλὰ ὀφείλονται χάριτες εἰς τε τοὺς χορηγοὺς καὶ τὸν μνημονευθέντα ἐνθουσιώδη φιλιππουπολίτην δικηγόρον κ. Ἀριστ. Παππαδάτην, πρόεδρον αὐτῆς Ἐνώσεως τῶν ἐξ Ἀνατολ. Ρωμυλίας Ἑλλήνων», ἐξασφαλίσαντα δι' ἀτρύτων μόχθων τὰ ὕλικά μέσα τῆς ἐκδόσεως, ὡς καὶ εἰς τὸν ἐπιμεληθέντα αὐτῆς καθηγητὴν κ. Γ. Μέγαν.

Π. Ι. ΜΙΡΑΤΣΙΩΤΗΣ